DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-9-97-11>

УДК 130.2:7.097/7.091.4

Максимов Є.І.

Херсонський осередок Національної спілки кінематографістів України

Лебедева Н.А.Міжнародна Кадрова Академія (м. Київ);
Євразійська Академія телебачення і радіо

УКРАЇНСЬКИЙ АМАТОРСЬКИЙ КІНЕМАТОГРАФ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

Анотація. Аматорське кіно стало особливим видом самодіяльної творчості, мета якої є кіноосвіта і кінопросвітницька робота, вплив через художні засоби кіномистецтва на свідоме сприйняття творів, ознайомлення з його образною мовою. В ході нашого дослідження нами виявлено та проаналізовано друковані та електронні джерела, проглянуто значну кількість аматорських кіноробіт і вперше описано їх особливості під кутом зору мистецтвознавства. Розглянуто аматорське кіно як особливий вид самодіяльної творчості та описано тематичні та художньо-стильові особливості українських конкурсних кінофільмів XVI Міжнародного кінофестивалю аматорського кіно «Кінокімерія 2021». Аматорська кінотворчість потребує державної підтримки (фінансової, матеріально-технічної, інтелектуальної), що буде сприяти її розвитку як унікального феномену національної культури, самобутньої творчості та самореалізації учасників процесу кінотворчості.

Ключові слова: кіномистецтво, культура, фестиваль, міжнародний, аматорське, UNICA, Кінокімерія.

Maksimov Evgen

Kherson Branch of the Ukrainian Association of Cinematographers

Lebyedyeva NadyaInternational Personnel Academy in Kyiv,
Eurasian Academy of Television and Radio

UKRAINIAN AMATEUR CINEMATOGRAPHY IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN CULTURAL SPACE

Summary. Amateur movie has become a special kind of amateur art, the purpose of which is film education, the influence through the artistic means of cinematography on the conscious perception of artworks, acquaintance with its figurative language. In the course of our research, we identified and analyzed printed and electronic sources, reviewed a significant number of amateur films and for the first time described their features from the point of view of art history. The main aim of the article is to consider the amateur movie as a special kind of art and to describe thematic, artistic and stylistic features of Ukrainian amateur competitive films of the XVI International Amateur Film Festival «Kinokimeria 2021»). The proposal of the Ukrainian delegation to hold the 84th UNICA Festival in Ukraine was unanimously accepted at the UNICA Congress, which took place within the framework of the 81st Festival. Conclusions and suggestions: amateur filmmaking needs state support (financial, logistical, intellectual), which will contribute to its development as a unique phenomenon of national culture, original creativity and self-realization of participants in the filmmaking process. There are some applied methods such as structural analysis, comparative, synthesis, empirical method, as a result of reviewing the competition program, personal presence confirmed the intention to hold one of the most interesting cultural events of European significance in Ukraine. The authors of the study concluded that amateur cinema will promote the integration of national art into the European context, provide a presentation of the best national traditions, establish cultural communications, intensify the exchange of experiences in the field. It's also approved that the Kherson region has all the possibilities and sufficient potential to host a festival at the European level.

Keywords: cinematography, culture, festival, international, amateur, UNICA.

Постановка проблеми. Паралельно до процесу становлення та розвитку масової кіноіндустрії, яка орієнтувалась на прокат в кінотеатрах чисельних копій одного фільму, новий імпульс розвитку отримало малобюджетне кіно, яке зосередило увагу на творчі експерименти, залучало непрофесійних акторів, режисерів, кінооператорів. В його основі – бажання людини творчо виявити себе, зафіксувати хроніку важливих подій власного життя, передати палітру почуттів, переживань, сподівань.

Аматорське кіно стало особливим видом самодіяльної творчості, мета якої є кіноосвіта і кінопросвітницька робота, вплив через художні засоби кіномистецтва на свідоме сприйняття творів, ознайомлення з його образною мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В ході нашого дослідження нами виявлено

та проаналізовано друковані та електронні джерела, проглянуто значну кількість аматорських кіноробіт і вперше описано їх особливості під кутом зору мистецтвознавства. Важливий корпус джерел складають законодавчі документи, галузеві стандарти, які визначають правове поле функціонування кінотворчості [13; 14; 19].

В ході дослідження ми спирались на монографії, навчальні посібники та підручники. Серед них відмітимо: «Кіномистецтво» Л. Брюховецької [2] та «Вступ до спеціальності кіно- телемистецтво» С. Горєвалова та Г. Десятника [5], в яких розкриті теоретичні аспекти та практичні засади кіномистецтва та кіновиробництва; посібник В. Монастирського «Кіномистецтво в соціокультурній роботі» [11], в якому розглядається специфіка і можливості кіномистецтва як засобу соціокультурної роботи, організацію її змісту та форми з різними

категоріями споживачів культурного продукту; інформативним з точки зору дослідження кінофестивалю як масштабного івент-проекту є посібники з івент-менеджменту – В. Бабкова «Фестивальний менеджмент» [1], Л. Зеленської «Івент-менеджмент» [6], А. Назимко «Событийный маркетинг» [12], Н. Федотової «Менеджмент в сфере культуры» [15], У. Хальцбаура «Event-менеджмент» [16], Шмидта Б. «Бизнес в стиле шоу» [17], А. Шумовича «Великолепные мероприятия: технологии и практика event management» [18], Є. Жданової «Основы арт-менеджмента» [7] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У ХХ ст. українське кіномистецтво активно заявило про себе як мистецтво високої естетичної наснаженості, мистецтво, яке дає можливість відчутти живий суперечливий і водночас яскраво цілісний процес культурного життя. Зберігаючи зв'язок із традиціями народної творчості минулого, сучасне вітчизняне мистецтво набуває нового змісту, нових якостей і рис.

Активізуються процеси в аматорському середовищі, в усіх формах культурної самодіяльності, які сприяють розвитку народної творчості та самовираженню широких верств, що є виразниками певних мистецьких течій, носіями культурних традицій, естетичних уподобань тощо.

Таким чином, досліджуючи кіноаматорство, як один із видів народної творчості, на відміну від професійного кіно, ми тим самим визначаємо його унікальність у масовості.

Мета статті – розглянути аматорське кіно як особливий вид самодіяльної творчості та описати тематичні та художньо-стильові особливості українських конкурсних кінофільмів XVI Міжнародного кінофестивалю аматорського кіно «Кінокімерія 2021».

Виклад основного матеріалу. Впродовж багатьох років французи брати Люм'єр вважалися родоначальниками кіномистецтва, але маємо повідомлення про інший виток зародження кінофільму, що підтверджено українськими вченими. У своїй книзі «Культурологія мистецтва» вчена зазначає: «Як відомо, перший загальнодоступний сеанс кінематографа відбувся 28 грудня 1895 р. у Парижі. Саме в цей день брати О. та Л. Люм'єр продемонстрували свою першу кінопрограму, що мала коротенькі документальні замальовки: «Вихід робітників із фабрики», «Прибуття поїзда» та ін. Однак ще раніше 1893 р. одеський винахідник Й. Тимченко створив апарат для знімання рухомих об'єктів і на IX з'їзді російських природознавців у Москві продемонстрував публіці свої фільми: «Списометальники» та «Вершники», тривалість кожного з них – 1 хвилина [8, с. 80]. 30 вересня 1896 р. було знято перший фільм в Україні. Цю дату офіційно вважають датою народження вітчизняного кіно. Тоді фотограф А. Федецький відтворив на плівці момент перенесення чудотворної ікони Божої Матері до харківського Покровського монастиря. Того ж року, 2 грудня, цю хроніку публічно продемонстрували в Харківському оперному театрі. Це були перші знімання в царській Росії, які демонструвалися у всьому світі [8, с. 81].

Доктор філософських наук С. Безклубенко у своїй книзі «Українське кіно: начерк історії» описує вищезгаданий факт наступним чином: «Піонери вітчизняного кінематографу – Й. Тимченко; А. Фе-

децький – в Україні, М. Акимов, Сашин-Федоров у Великоросії – були у своїй творчості цілком на рівні епохи. Харків'янин Й. Тимченко (1852–1924) на винайденому ним ще 1893 року апараті відзняв і демонстрував фільми у січні 1895 р. – майже на цілий рік раніше в інституті фотографії при Академії мистецтв у Відні, та В. Сашин-Федоров, відомий російський актор, здійснив перші зйомки в середині 1896 року. Неодноразово нагороджені на міжнародних виставках, вони, однак через відсутність коштів, припинили зйомки і лише значно пізніше, коли почалося уже промислове вітчизняне кіновиробництво, Тимченко та Сашин-Федоров повернулись у кінематограф [3, с. 17].

Отже, можемо сказати, що перші кінематографісти також були аматорами, бо вони любили цю справу, а термін «аматорський» запозичений, і не кожне академічне видання має у своєму арсеналі це визначення. Детальніше про термін дивиться у публікації, щодо кіноаматорства [10].

До початку світових подій, що пов'язані з пандемією COVID-19, 20 вересня 2018 року заступник Міністра культури України Юрій Рибачук провів робочу зустріч з Президентом UNICA Дейвом Ваттерсоном. У зустрічі також взяли участь представники Державного агентства України з питань кіно, Міністерства закордонних справ України та Херсонської ОДА. Під час спілкування були обговорені основні питання, пов'язані з можливістю організації та проведення у 2022 році в Україні 84-го Міжнародного фестивалю непрофесійного і незалежного кіно UNICA.

UNICA – Міжнародний союз кіно, член Міжнародної ради кіно, телебачення та аудіовізуальних комунікацій при ЮНЕСКО, створено у 1931 році. Об'єднує асоціації: спілки, кіноклуби кіноаматорів і незалежних кінематографістів 35-ти країн світу (Європа, Америка, Азія і Африка). Щороку (крім років Другої світової війни та часів відбудови Європи) проводиться Міжнародний кінофестиваль непрофесійного кіно у різних країнах, які є офіційними членами UNICA. В серпні 2019 року в Нідерландах (м. Зейст) відбувся 81-й Міжнародний фестиваль UNICA, 82-й фестиваль заплановано провести у Великій Британії (м. Дортмунд), 83-й у Польщі (м. Варшава). На конгресі UNICA, який відбувся в рамках 81-го фестивалю була одноголосно прийнята пропозиція делегації України провести 84-й фестиваль UNICA в Україні [9, с. 4]. Бернхард Ліндер у своєму листі до Євгена Максимова (одного з авторів даної статті) зауважив, що у 2020 та 2021 роках UNICA неможливо було провести. «За цей час ми дуже інтенсивно шукали можливості та планували майбутні події. Тим часом ми отримали кілька пропозицій щодо проведення фестивалю UNICA у Швейцарії у 2022 році. На цьому фестивалі ми представимо нову форму UNICA. Італія подала заявку на проведення UNICA у 2023 році. Ми були б дуже щасливі, якби в 2024 році у нас була б можливість проведення UNICA в Україні» [9, с. 5].

Перед відкриттям кінофестивалю в Херсонській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. О. Гончара відбулась прес-конференція за участю віце-президента UNICA Анджее Пшездецького, виконуючого обов'язки директора Департаменту реалізації гуманітарної політики ХОДА Ігоря Мазура, голови журі, кіноакадеміка і голови Спілки кінокритиків України Воло-

димира Войтенко, художнього керівника курсу операторської майстерності, Заслуженого діяча мистецтв України і члена Правління Української кіноакадемії Сергія Борденюка, Заслуженого працівника культури, професора КНУ театру, кіно і телебачення ім. І. Л. Карпенко-Карого Юрія Ріпенко, заслуженого працівника культури і кінознавця Олени Пафенюк, сценариста і письменника Владислава Таранюка, члена Національної спілки кінематографістів України Сергія Уса. В ході спілкування з представниками телевізійних каналів та журналістів було підтверджено вагу українського аматорського кінематографу в площині Європейського культурного надбання і акцентовано на проведенні UNICA в Україні у Херсонській області. Після прес-конференції поважні гості відправились до Херсонської обласної державної адміністрації з метою участі в круглому столі з представниками влади щодо обговорення деталей співробітництва з європейськими колегами та підготовки даної культурної події.

Отже, з 10 по 12 вересня 2021 року у м. Скадовськ Херсонської області відбувся XVI Міжнародний кінофестиваль аматорського кіно «Кінокімерія». Географія традиційно охоплює не тільки Україну. Було представлено кінороботи з Канади, Ірану, Індії, Аргентини, Польщі, Киргизії, Китаю, Казахстану.

Переможцем фестивалю став документальний фільм Олени Мудрої, Наталії Музичук, Степана Градового з Тернопільської області «Орнаменти долі» (хронометраж 14:08). Ця робота присвячена трагічним сторінкам історії України – депортації українців 9 вересня 1944 року на територію Польщі. Спогади депортованого до Краківського воеводства О. Венгиревича, а також В. Шлятна, С. Криницького, С. Ванат, М. Тиханського супроводжуються фотографіями та піснями, показом народних промыслів. Стефан Криницький читає молитву, яку читали депортовані рідні, а Степанія Медух записала 50 лемківських пісень. Емоційну складову композиції фільму посилено документальними відеофрагментами фільму «Акція Вісла».

«Заєць на ім'я Маск» Студія «Крок» (06:15) автор фільму: Українець Олена, керівник студії: Іванов Юрій Всеволодович. На планеті Земля зайці з'їли всю моркву. Заєць космонавт на ім'я Маск відправився на пошук нових планет, на яких можна буде вирощувати моркву. Йому спочатку дуже не щастило, але він був оптимістом і продовжував свої пошуки. І... все вдалося!» [9, с. 19]. Яскраві дитячі малюнки захоплюють глядача барвистою композицією. Цікаві епізоди, де на ненаселених планетах із зерен, висаджених зайцем виростає щось агресивне, фантастичних форм. Космічному кораблеві ледь-ледь вдається покинути такі планети. Ритм кінороботи дотриманий у повторюваних діях головного героя, у поєднанні фарб (техніка гуаші). Зворушлива емоційна складова фільму: великий план мордочки зайця, коли він з сумом дивиться на зірки, туди, де залишилася рідна Земля.

«Напад хутряної риби» [9, с. 20] автор фільму: Шинкаренко Анастасія, НВК, студія «КРОК», керівник студії: Іванов Юрій Всеволодович. Малюнками олівцями зображено сюжет спасіння маленьких совенят невідомою твариною, яка виявляється рибою, що повернула їх з річки до рідного гнізда.

Мультиплікаційна робота «Подорож» (04:09) НВК, студія КРОК, автора Земик Захар, керівник студії: Іванов Юрій Всеволодович [9, с. 21] цікава складнощами виконання малюнків технікою акварелі. Філософське-емоційно наповнено роботу музичними засобами, коли душі загинулих у катастрофі летять до Луни.

Цікава мультиплікаційна робота «Спритні зайці» автор: Українець Олена, НВК, студія КРОК, керівник – Ю. В. Іванов. Яскраво виконані гуашшю дитячі малюнки, що зображують зайців. Один заєць їв бургери і пив Кока-Колу, другий – газовану воду, солодку та «нездорову їжу», а третій споживав смачну моркву. Змагання зайців показує справжню цінність їжі. «Смачна і корисна для здоров'я їжа – запорука успіху в будь-якій справі! Це знають не тільки люди, але і зайці!» [9, с. 21].

Цікавою за технікою виконання є мультиплікаційна робота «Тіньове саяво». За допомогою олівців автор фільму Назар Голомутько намагається створити складну філософську роботу, осмислюючи реальне та уявне, шлях душі, людські почуття та емоції. «Фільм про світ фантазій і реальність. Перед головним героєм стоїть важке для кожної людини питання про те, що ж все-таки краще, не справжній світ, в якому все ідеально, або ж сувора реальність, що не робить нікому поблажок» [9, с. 22]. Композицію роботи побудовано ритмічно, цікаві перетини ліній, геометричні фігури, що також створюють ритм, підкреслюючи сюжетне наповнення мультфільму.

Ігровий фільм «День рибалки» (Міська станція юних техніків м. Миколаїв, автор: Ірина Кузьмич, керівник студії: І. С. Гузій, хронометраж 06:35) [9, с. 22]. Ретельно готується хлопець на рибалку. Кожен кадр виражений і має композиційну побудову. З гумором автори фільму показують ситуацію, коли дівчатка мають вдачу, а хлопець намагається це зрозуміти. Дівчина з радістю готова розповісти про свій секрет. Фільм цікаво дивитись завдяки гумору та композиції.

Цікавою роботою вважаємо соціально спрямований фільм Єлизавети Вільдяєвої з м. Волноваха Донецької області «Вір в добро» (керівник О. В. Назарок, хронометраж 04:08). Ми живемо у складні часи, коли душі людей, здаються черствими, кимось керує гордіня, або бажання поставити себе вище когось. Але є добро і воно перемагає, добро в душі однієї людини здатне творити чудо. Зробити хоча б одну людину щасливою – це чудо! Кожен кадр виражений, має правильну композиційну побудову і сприяє емоційності передачі думки автору фільму глядачеві. В каталозі фестивалю читаємо: «Осінь холодно, сиро, вулиця... Самотня безпритульна дівчинка. Перехожі поведяться по-різному, хто з співучастю, хто просто проходить повз. Молода жінка зупиняється, замислюється і приймає рішення... забирає дівчинку з собою» [9, с. 13]. Фільм має тільки музичний супровід, що підкреслює філософський настрій всієї роботи. Він дійсно торкається душі.

Висновки і пропозиції. В результаті перегляду конкурсних робіт, вивчення наукових джерел автори даної статті вважають, що фестиваль аматорського кіно «Кінокімерія» став феноменом медіаменеджменту України, впродовж свого існування зіграв значну роль в інтеграції українського медіапростору та формуванні нової сус-

пильної свідомості, культурно-мистецьких потреб та художніх смаків широких верств. Аматорська кінотворчість потребує державної підтримки (фінансової, матеріально-технічної, інтелектуальної), що буде сприяти її розвитку як унікального феномену національної культури, самобутньої творчості та самореалізації учасників процесу кінотворчості. Це, у свою чергу, надасть можливість

залучити до кіноаматорства широкі суспільні верстви, насамперед молодь, та формувати естетичні смаки, мистецькі уподобання та пріоритети. Це сприятиме інтеграції національного аматорського мистецтва в європейський контекст, забезпечить представлення кращих національних традицій, встановить культурні комунікації, активізує процеси обміну досвідом в галузі.

Список літератури:

1. Бабков В. Фестивальный менеджмент. Москва : ART-менеджер, 2007. 426 с.
2. Безклубенко С.Д. Українське кіно: Начерк історії. Київ, 2001. 118 с.
3. Брюховецька Л. Кіномистецтво : навч. посібник. Київ : Логос, 2011. 391 с.
4. Госейко Л. Історія українського кінематографа. 1896–1995 / пер. с фр. Пер. Станіслав Довганюк. Відп. ред. і передм. Володимир Войтенко. Київ : KINO-KOLO, 2005. 464 с.
5. Горевалов С.І., Десятник Г.О. Вступ до спеціальності кіно- телемистецтво : навч. посібник. Київ : КНУ, 2014. 132 с.
6. Зеленська Л. Івент-менеджмент: словник-довідник організатора заходів. Київ : НАКККіМ, 2015. 84 с.
7. Жданова Е.И. Основы арт-менеджмента : учеб. пособие. Москва : Моск. гос. унив-т культуры и искусств, 2008. 116 с.
8. Ігошкіна Н.Г. Культурологія мистецтва. Київ : МАУП, 2005. 208 с.
9. Каталог. Кінокімерія. XVI міжнародний кінофестиваль 10-12 вересня 2021. Херсон, 2021. 47 с.
10. Лебедева Н.А. Фильмы-победители XIV Международного кинофестиваля аматорского кино «Кинокимерия 2019». *Молодий вчений*. 2019. № 10. С. 61–64. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/10/14.pdf>
11. Монастырский В.А. Киноискусство в социокультурной работе : Учеб. пособие. Тамбов : Из-во Тамб. ун-та, 1999. 147 с.
12. Назимко А. Событийный маркетинг. Москва : Вершина, 2007. 224с.
13. Про кінематографію : Закон України від 13.01.1998 р. № 9/98-ВР // Відом. Верхов. Ради України. 1998. № 22. Ст. 114. (Поточ. ред. від 12.12.2012 на підставі № 5461-17).
14. Про культуру : Закон України від 14.12.2010 р. № 2778-17 // Офіц. Вісн. України. 2011. № 2. С. 13. Ст. 91. (Поточ. ред. від 12.12.2012 р. на підставі № 5461-17).
15. Федотова Н.Г. Менеджмент в сфере культуры : учеб. пособие. В.-Новгород : НовГУ, 2015. 282 с.
16. Хальцбаур У. Event-менеджмент: профессиональная организация мероприятий. Event-менеджмент. Москва : ЭКСМО, 2010. 384 с.
17. Шмидт Б. Бизнес в стиле шоу. Маркетинг в культуре впечатлений / Б. Шмидт, Д. Роджерс, К. Вроцес. Москва : Вершина, 2005. 400 с.
18. Шумович А. Великолепные мероприятия: технологии и практика event management. Москва : Изд-во «Манн, Иванов и Фербер», 2007. 336 с.
19. Ian Yeoman. Festival and Events Management. Москва, 2010. 448 с.

References:

1. Babkov V. (2007) *Festivallyni menedzhment* [Festival management]. Moscow: ART-manager. (in Russian)
2. Bryukhovetska L. (2011) *Kinomystecztvo* [Cinema Art]. Kyiv: Logos. (in Ukrainian)
3. Bezklubenko S.D. (2001) *Ukrainske kino: Nacherk istorii* [Ukrainian cinema: A sketch of history]. Kyiv. (in Ukrainian)
4. Hoseiko L. (2005) *Istoriia ukrainskoho kinematohrafa. 1896–1995* [History of Ukrainian cinema. 1896–1995]. Kyiv: KINO-KOLO. (in Ukrainian)
5. Horevalov S.I., Desiatnyk H.O. (2014) *Vstup do spetsialnosti kino- telemystetstvo* [Introduction to the specialty of film and television]. Kyiv: KNU. (in Ukrainian)
6. Zelenska L. (2015) *Ivent-menedzhment: slovnyk-dovidnyk orhanizatora zakhodiv* [Event management: dictionary-guide of the organizer of events]. Kyiv: NAKKKiM. (in Ukrainian)
7. Zhdanova E.Y. (2008) *Osnovy art-menedzhmenta* [Fundamentals of art management] Moscow: Moscow State University of Culture and Arts. (in Russian)
8. Ihoshkina N.H. (2005) *Kulturolohiia mystetstva* [Culturology of art]. Kyiv: MAUP. (in Ukrainian)
9. Katalog. Kinokimeriia (2021) *XVI mizhnarodnyi kinofestyval 10-12 veresnia 2021* [Catalog. XVI International Film Festival September 10-12, 2021]. Kherson. (in Ukrainian)
10. Lebedeva N.A. (2019) *Fylmy-pobedytely XIV Mezhdunarodnoho kynofestyvalia amatorskoho kyno «Kynokymmeriya 2019»* [Films-winners of the XIV International Amateur Film Festival «Kinokimmeriya 2019»]. *Young Scientist*, no. 10, pp. 61–64. Available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/10/14.pdf> (accessed 14 September 2021).
11. Monastyrskiy V.A. (1999) *Kynoyskusstvo v sotsyokulturnoi rabote* [Cinema in socio-cultural work]. Tambov. (in Russian)
12. Nazymko A. (2007) *Sobytyinyi marketynh* [Event marketing]. Moscow: Vershina. (in Russian)
13. Pro kinematohrafiu: Zakon Ukrainy vid 13.01.1998 r. № 9/98-VR // Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 1998. № 22. St. 114. (Potoch. red. vid 12.12.2012 na pidstavi № 5461-17).
14. Pro kulturu: Zakon Ukrainy vid 14.12.2010 r. № 2778-17 // Ofits. Visn. Ukrainy. 2011. № 2. S. 13. St. 91. (Potoch. red. vid 12.12.2012 r. na pidstavi № 5461-17).
15. Fedotova N. H. (2015) *Menedzhment v sfere kultury* [Management in the field of culture] V.-Novhorod: NovHU. (in Russian)
16. Khaltzbaur U. (2010) *Event-menedzhment: professyonalnaia orhanyzatsiya meropryiatyi* [Event management: professional organization of events. Event management]. Moscow: EXMO. (in Russian)
17. Shmydt B. (2005) *Byznes v style show. Marketynh v kulture vpechatlenyi* [Business in the style of the show. Marketing in the culture of impressions]. Moscow: Vershyna. (in Russian)
18. Shumovych A. (2007) *Velykolepnye meropryiatia: tekhnolohyy y praktyka event management* [Great events: technology and event management practices]. Moscow: Mann, Ivanov and Ferber Publishing House. (in Russian)
19. Ian, Yeoman (2010) *Festival and Events Management*. Moscow.